

De marktmacht van grote banken

De concurrentie op de geconcentreerde bankenmarkt in Nederland steekt vergeleken met honderd andere landen gunstig af. Dit is opvallend omdat de marktmacht van grote banken duidelijk groter blijkt te zijn dan die van kleine banken.

Concurrentie op de bankenmarkt is van belang voor de welvaart. Een hoge depositorente vergroot de koopkracht en bevordert sparen, terwijl een lage kredietrente investeringen en de economische activiteit stimuleert. Concurrentie dwingt banken efficiënter te worden en stimuleert innovatief gedrag. Tevens is concurrentie van banken relevant voor solvabiliteit en financiële stabiliteit. Overmatige concurrentie kan de solvabiliteit aantasten terwijl geringe concurrentie kan leiden tot inefficiëntie. Dit artikel schat concurrentie op de bankenmarkt in Nederland en honderd andere landen.

Onder invloed van internationalisering, liberalisering van regelgeving, sterker geworden concurrentie en toename van de optimale schaalgrootte, heeft de bankenmarkt in de loop van de jaren in tal van landen een proces van consolidatie laten zien. Het aantal banken in de vijftien oude EU landen nam van bijna tienduizend in 1990 af tot 5.500 in 2005. Het marktaandeel van de vijf grootste banken per land nam gemiddeld over die periode met achttien procent toe. De vraag naar de mate van bancaire concurrentie wint aan belang naarmate de consolidatie voortschrijdt.

Concurrentie op de bancaire markten laat zich niet direct meten. Voor de prijs-kosten marge per instelling (of per product) zijn niet voldoende gegevens voorhanden. Een veel gebruikte indirecte maatstaf is de concentratiegraad, omdat de concurrentie wordt geacht af te nemen naarmate de concentratie toeneemt. Nadelen van deze grootheid is echter dat deze sterk varieert op de diverse segmenten van de bankenmarkt, de financiële intermediatie van niet-bancaire instellingen verwaarloost, gevoelig is voor de grootte van het land en geen rekening houdt met de invloed van potentiële nieuwe toetreders. Een andere indicator is de rentemarge, die verondersteld wordt kleiner te zijn naarmate de concurrentie toeneemt. Een bezwaar van de rentemarge is dat deze ook beïnvloed wordt door andere factoren, zoals de conjunctuurgevoelige rentestructuur. Belangrijker is de algemenere tekortkoming dat beide grootheden een zekere samenhang vertonen met concurrentie, maar deze niet direct meten. Ze

worden elk ook door andere factoren bepaald, zo sterk zelfs dat concentratie en rentemarge onderling vaak in het geheel niet gecorreleerd zijn. Zo liep in het afgelopen decennium de concentratiegraad op, wat duidde op minder concurrentie, terwijl de rentemarge kromp, wat juist meer concurrentie suggereerde.

Als alternatief wordt hier een aan het model van Panzar en Rosse (PR) ontleende maatstaf gepresenteerd, die de concurrentie rechtstreeks meet en die niet of minder lijdt aan de bovengenoemde bezwaren. De volgende paragraaf licht het gebruikte model toe. Daarna wordt de mate van concurrentie in Nederland en honderd andere landen bepaald. Vervolgens komt de invloed van bankgrootte op marktmacht aan de orde. Het artikel sluit af met enkele conclusies.

Het PR model

Een empirisch PR model maakt het mogelijk de competitieve structuur van de bancaire markt per land vast te stellen:

$$\ln OR_{it} = \alpha + \beta \ln BR_{it} + \gamma \ln LV_{it} + \delta \ln PI_{it} + \varepsilon \ln BSF_{it} \quad (1)$$

Het model verklaart de ontvangen rente (OR) van bank *i* in jaar *t*. De drie belangrijkste verklarende variabelen zijn de prijzen van de productiefactoren financiering, arbeid en fysiek kapitaal, of benaderingen daarvan. Dat zijn achtereenvolgens de betaalde rente (BR) op de aangetrokken gelden, uitgedrukt als percentage, de loonvoet (LV) en de prijs van investeringen in gebouwen en software (PI), bestaande uit afschrijving op informatietechnologie, meubilair en kantoren. BSF staat voor bank-specifieke factoren, die verschillen in risico, kosten, grootte en structuur van banken weerspiegelen. Vergelijking (1) kan per land geschat worden met de kleinste kwadraten methode. Land *x* is gedefinieerd als het geheel van markten waar banken uit land *x* opereren. Internationaal opererende banken worden zo toegerekend aan hun land van vestiging. Land valt dus niet geheel samen met geografische grenzen. Voor Nederland gaat het dan niet over de binnenlandse concurrentie in Nederland maar over de concurrentie op de markten waar Nederlandse banken actief zijn.

De som van de drie betrokken inputprijs elasticiteiten, aangeduid met *H*, is de gezochte maatstaf van concurrentie: $H = \beta + \gamma + \delta$. PR tonen op grond van theoretische modellen aan dat *H* gebruikt kan

**JAAP BIKKER EN
LAURA SPIERDIJK**
Senior onderzoeker bij
De Nederlandsche Bank
respectievelijk Rosalind
Franklin Fellow aan De
Rijksuniversiteit Groningen

worden om conclusies te trekken over de structuur van de onderzochte markt. Uit de economische literatuur is bekend dat de bedrijfsopbrengst van een monopolist daalt als de kosten stijgen. Door de hogere marginale kosten neemt (bij gelijkblijvende marginale opbrengsten) immers het evenwichtsniveau van de productie af, zodat de inkomsten teruglopen. Merk op dat in geval van monopolie de hogere outputprijs onvoldoende is om het negatieve effect van het omzetverlies op de bedrijfsopbrengsten te compenseren. Dat was – uitgaande van het evenwichtsniveau – immers vóór de stijging van de inputprijzen ook al het geval. Indien de markt van banken monopolistisch is, leiden hogere productieprijzen dus tot lagere renteopbrengsten. Daarom is H dan nul of negatief. Een marktstructuur is ook monopolioïde als banken opereren als kartel of als de monopolist op verschillende lokale markten of marktsegmenten actief is.

Op een markt met perfecte concurrentie waarop een lange-termijn evenwicht heerst, produceert elke bank een hoeveelheid die hoort bij het minimum van haar lange-termijn gemiddelde kostenfunctie. Als de productieprijzen toenemen gaan marginale en gemiddelde kosten, en de lange-termijn gemiddelde kostenfunctie, in gelijke mate omhoog, zonder de optimale productieomvang van de bank te veranderen. De outputprijs en daarmee de bedrijfsopbrengsten stijgen in gelijke mate. Er is immers geen overwinst. Bij perfecte concurrentie is H derhalve gelijk aan 1. Banken op een markt met monopolistische concurrentie bepalen hun productieniveaus zodanig dat marginale kosten en opbrengsten gelijk zijn en toe- of uittreding op lange termijn geen winst oplevert. In dergelijke omstandigheden leidt een stijging van inputprijzen tot een opwaartse verschuiving van gemiddelde en marginale kostenfuncties en vermindering van het optimale productieniveau. Hierdoor worden de inkomsten van de banken aangetast en verlaten wellicht enkele banken de markt. Door de afname van het totale aanbod resulteert een nieuw evenwicht tussen prijzen en gemiddelde kosten. Aldus volgt een waarde voor H van 1 of minder. Monopolistische concurrentie weerspiegelt het bestaan van productdifferentiatie en komt overeen met de waarneming dat banken variatie aanbrenge in vorm en kwaliteit van hun diensten (zodat klanten de producten als heterogeen zien), ook al is hun kernactiviteit vrij homogeen.

Samenvattend wijst $H \leq 0$ op monopolie, $H = 1$ op volledige mededinging en $0 < H < 1$ op monopolistische concurrentie of oligopolie. Daarmee duidt de waarde van H de mate van concurrentie aan. H is een index van de algemene competitieve structuur van de gehele bankenmarkt. Verschillen op afzonderlijke deelmarkten komen verderop aan de orde. Een aantrekkelijke eigenschap van H is dat deze de mate van concurrentie rechtstreeks meet en daarom geen waarnemingen van concurrerende niet-bancaire financiële instellingen of van potentiële toetreders vereist.

Concurrentie in 101 landen

Deze studie gebruikt balans- en verlies- en winstgegevens uit Bankscope van 18.500 banken uit 101 landen over de periode 1989 tot 2004, in totaal ruim 110 duizend waarnemingen (zie Bikker et al., 2006a). Voor Nederland beschikken we over gegevens van 63 banken. De tweede kolom van tabel 1 geeft de met vergelijking (1) geschatte H -waarde voor Nederland en ter vergelijking tevens de gemiddelde H van de EU-15 en van alle landen. De concurrentie in Nederland ligt met 0,80 behoorlijk hoog. Testen verwerpen zowel monopolie of perfecte samenwerking tussen banken als volkomen concurrentie als marktstructuur. De H -waarde van 0,80 steekt in gunstige zin af bij het EU gemiddelde (0,44) en bij de rest van de wereld (0,52). Slechts vier van de dertig OESO landen kennen sterkere concurrentie, te weten Ierland, Mexico, Spanje en Zwitserland. Deze uitkomst is opvallend omdat Nederland een sterk geconcentreerde bankenmarkt heeft met een marktaandeel van de vijf grootste banken (CR5) van 84 procent tegen 53 procent voor de EU-15 (zie eerste kolom).

tabel 1

H-waarden voor Nederland, de EU-15 en de wereld				
	CR ₅	H _{OLS} (σ)	H _{0,1} (σ)	H _{0,9} (σ)
Nederland	84%	0,80 (0,09)	0,88 (0,09)	0,43 (0,21)
EU-15	53%	0,44 (0,10)	0,72 (0,09)	0,27 (0,14)
Wereld	—	0,52 (0,17)	0,68 (0,17)	0,42 (0,21)

Toelichting: standaardfouten tussen haakjes
H_{0,1} beschrijft kleine en H_{0,9} grote banken

Bron: Bikker et al. (2006a)

Grote versus kleine banken

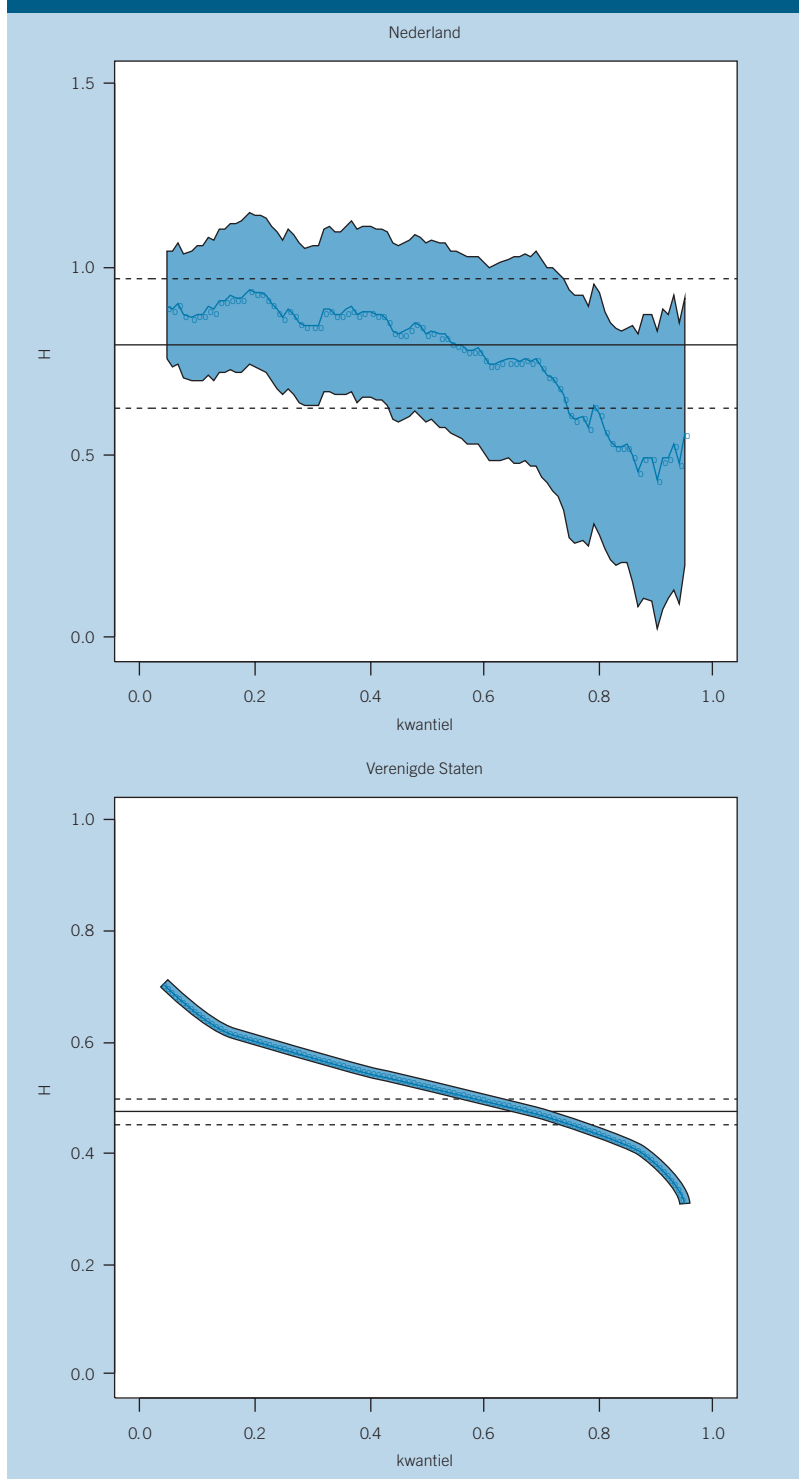
De bankenmarkt bestaat uit verschillende deelmarkten, doordat banken verschillende producten en diensten aanbieden en doordat zij op verschillende geografische gebieden opereren. Gebrek aan vereiste gegevens maakt het niet mogelijk de concurrentie op deze deelmarkten afzonderlijk te meten. We kunnen echter wel onderscheid maken tussen grote en kleine banken. Grote banken richten zich verhoudingsgewijs meer op dienstverlening aan grote ondernemingen (*wholesale banking*) waarbij zij ook internationale concurrentie ondervinden, terwijl kleine banken zich verhoudingsgewijs meer richten op consumenten en het midden- en kleinbedrijf (*retail banking*), waarbij de concurrentie meer regionaal van aard is. De economische theorie neemt aan dat grote banken beter dan kleine in staat zijn om zodanig te opereren dat zij de concurrentie reduceren. De empirische literatuur geeft overigens op dit terrein onderling tegenstrijdige uitkomsten.

Wij maken onderscheid tussen de concurrentiegraad van grote en kleine banken door het PR model te schatten met zogenaamde kwantiel regressie (zie Bikker et al., 2006b). Daarbij worden alle modelparameters afhankelijk van de grootte van de bank (of preciezer, de grootte van de ontvangen rente (OR), die overigens uitermate sterk gecorreleerd is met de bankgrootte, uitgedrukt in totale activa), zodat in plaats van een getal een range van getallen wordt geschat. Op deze wijze wordt één (gemiddelde) waarde van H vervangen door een geschatte grafiek van H over het gehele domein van kleine en grote banken. Figuur 1 geeft daarvan voorbeelden voor de VS en Nederland.

Deze figuren beelden H af waarbij verticaal ook het betrouwbaarheidsinterval wordt getoond (arcering). Tevens geeft de horizontale lijn de kleinste kwadrateschatter van H weer, die geen onderscheid maakt naar bankgrootte. Voor de VS is duidelijk hoe sterk de concurrentie afneemt van kleine banken ($H = 0,70$), via middelgrote banken ($H = 0,55$) naar grote banken ($H = 0,30$). Voor de meeste industrielanden (en Nederland) zien we hetzelfde patroon, met een iets (of veel) groter betrouwbaarheidsinterval. Voor Nederland is het verschil tussen kleine en grote banken zelfs maar net significant (zie tabel 1 voor het tien % en negentig % percentiel van de verdeling van H). Meer marktmacht voor grotere banken vinden we in alle grote industriële economieën en in 42 van de 101 landen. Deze omvatten 85 procent van de banken in onze steekproef. In de andere landen bestaat er geen significant verschil tussen de markt-

figuur 1

Grafieken van H-waarden voor Nederland en de VS

macht van grote en kleine banken. Alleen in Costa Rica geldt het omgekeerde verband.

Deze uitkomst is van belang voor de beoordeling van de marktstructuur, met name zoals deze kan ontstaan na een eventuele fusie of fusiegolf. Consolidatie kan voor banken vanwege de concurrentiestrijd van belang zijn om te kunnen profiteren van schaalvergroting. Ook voor diverse vormen van dienstverlening, met name voor grote bedrijven, is een grote schaal vereist. Tenslotte speelt ook de mogelijkheid van risicodiversificatie een rol. Keerzijde van consolidatie is echter dat het de concurrentie kan afzwakken wat nadelige welvaartseffecten zou kunnen hebben voor consumenten en bedrijven. Een hoge concentratie staat behoorlijke concurrentie overigens niet altijd in de weg. In Nederland behoort de bancaire concen-

tratie immers tot de hoogste van de wereld terwijl dit toch gepaard gaat met een relatief hoge concurrentie. Naast Nederland geldt dat in West-Europa ook voor Zwitserland.

Conclusies

Dit artikel meet de gemiddelde concurrentie op de bancaire markten op basis van het Panzar-Rosse model. Voor Nederland en de meeste andere afzonderlijke EU-landen wordt monopolistische concurrentie waargenomen. Een perfect kartel of volkomen concurrentie komt vrijwel niet voor. De mate van concurrentie loopt binnen de EU-landen nog behoorlijk uiteen. De Nederlandse bankenmarkt behoort tot de meest concurrerende, wat opvallend is omdat deze sterk geconsolideerd is. Kennelijk is de hoge concentratie in Nederland een noodzakelijk gevolg van de sterke concurrentie, en leidt deze op zich niet tot samenwerking tussen banken die de concurrentie substantieel beperkt. Deze analyse is globaal van aard en maakt geen onderscheid naar afzonderlijke deelmarkten.

Indien de uitkomsten worden verbijzonderd naar de grootte van de banken, dan blijkt dat de marktmacht van grote banken in de zes grootste geïndustrialiseerde landen alsmede 36 andere landen significant hoger is dan die van kleine banken. Dat geldt ook voor Nederland. Het omgekeerde komt zo goed als niet voor. Deze uitkomst is in overeenstemming met de theorie die aanneemt dat grote banken beter in staat zijn zodanig te opereren dat zij de concurrentie beperken. Andere verklaringen zouden kunnen zijn dat grote banken meer profiteren van hun merknaam en meer actief zijn in complexe producten en dienstverlening aan grote bedrijven. Dergelijke producten en dienstverlening houden meer maatwerk in waarbij grotere winstmarges voor de hand liggen. Schaalvergroting kan ook in de bankensector om diverse redenen noodzakelijk zijn. Consolidatie kan hand in hand gaan met sterke concurrentie. Niettemin toont de positieve relatie tussen marktmacht en bankgrootte aan dat bancaire consolidatie risico's inhoudt voor het concurrentieniveau.

LITERATUUR

Bikker, J.A., L. Spierdijk en P. Finnie (2006a) *Misspecification of the Panzar-Rosse model: assessing competition in the banking industry*, DNB Working Paper No. 114.

Bikker, J.A., L. Spierdijk en P. Finnie (2006b) *The impact of bank size on market power*, DNB Working Paper No. 120.